

L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, Hold Rinehart and Winston, 3. baskı, New York 1961, 970 sayfa.

Eserinin basıldığı sıralarda Northwestern Üniversitesi'nde tarih profesörü olan L. S. Stavrianos'un ilk defa 1958'de yayınlanmış olan bu monografisi o dönemde Amerika'da büyük bir ün kazanmıştı. Piyasaya çıkması, Columbia Üniversitesi'nde research associate olarak çalıştığım yıllara rastlayan bu kitabı o zamanlar ancak şöylece karıştırmıştım. 1961 - 1962 ders yılında ise Indiana Üniversitesi'nde doktora öğrencilerine Associate Professor sıfatıyla Osmanlı tarihi okuttuğum devrede ise adı geçen kitabı daha yakından incelemek fırsatını bulmuştum.

Rum asıllı bir Amerikalı tarih profesörünün büyük bir tarafsızlıkla kaleme aldığı ve derin bir araştırma mahsülü olan kitap, Osmanlı tarihi bakımından da birinci elden bilgileri ele aldığı cihetle üzerinde durulmağa değer kıymetli bir çalışma idi.

Bir süre sonra yurda döndüğümde, bu kitabın ülkemizde pek tanınmadığını gördüm. Aradan uzun yıllar geçtikten sonra Belleten'de çıkan bir tanıtma yazımda (Daniel Panzac, *La Peste Dans l'Empire Ottoman 1700-1850*, Collection Turcica, Editions Peeters 1985, Leuven, Belgique, 659 sayfa, *Belleten*, Aralık 1990 sayı 211, 1281), Stavrianos'un kitabının Avrupa da gerektiği gibi kullanılmadığını belirtmiştim.

Yugoslavya'nın dağılması neticesinde, Balkanlarda meydana çıkan durum, bu eserin yeniden gündeme geldiğini gösteriyordu. Bu itibarla bu kitabın tanıtılmasının büyük bir önem taşıdığı sonucuna vardım. Stavrianosun, adı geçen monografisi Türk Tarih Kurumu kütüphanesi'nde bulunmadığı için bunun kütüphaneye kazandırılmasını, kurumun eski başkanı, sayın Prof. Dr. Yaşar Yücel'den rica ettim. Birçok kitapçıya yazılmasına rağmen kitap bulunamadı. Ancak bir takım araştırmalardan sonra Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin tarih bölümü kütüphanesinde kitabın 3. baskısının mevcudiyeti tespit edilince, Prof. Yücel'in himmetiyle bir fotokopisi çektilererek bu monografi Türk Tarih Kurumu kütüphanesi'ne kazandırılmış oldu.

Böylece Balkanların hem tarihi hem de bugünkü durumu bakımından çok kıymetli bilgileri ve genellikle cidden doğru hükümleri içine alan bu değerli monografiyi ilgililere tanıtmak imkânını buldum.

Profesör Stavrianos, yazdığı önsöz'de (V-VII), eserini baskıya vermeden önce, çeşitli sahalarda çalışan tarihçilere, müsveddelerin belirli bölümlerini göndererek, onların ve tavsiyelerini de dikkate aldığını belirtmektedir. Bunlar arasında merhum Prof. Şinasi Altundağ, kendilerini şahsen tanımak fırsatını bulduğum Prof. Charles Jelavich ve Harvard Üniversitesi'nden Prof. William L. Langer de vardır. Stavrianos, monografisini hazırlarken o sıralarda eserleri henüz basılmamış olan Roderic Davison, Lewis V. Thomas vb. gibi Amerikalı tarihçilerin çalışmalarını da gözden geçirmek fırsatını bulduğunu yazmaktadır.

Prof. Stavrianos, kitabının 1. bölüm (1-32)'ünde, Balkanların, Osmanlılardan önceki durumundan söz etmektedir. 2. bölüm (33-116)'de Osmanlıların ilk tarih sahnesine çıkışlarından 1566'ya kadar geçen zaman içinde Balkanların durumunu ele almaktadır. Bu kısımda Balkanlardaki Osmanlı müesseseleri ve Balkan yarımadası'ndaki Osmanlı hâkimiyeti anlatılmaktadır.

Stavrianos, Osmanlı İmparatorluğu'nda esâret sisteminin çok değişik ve insanî olduğunu ve o devrede katolik ve protestanlar birbirlerini öldürürler, yahudiler çok kötü muamele görürlerken, Türklerin inanılmaz bir tolerans göstererek, ibadetlerinde müslüman olmayan teb'ayı tamamıyla serbest bıraktıklarını belirtmektedir. (s. 89) Bu arada Osmanlı kültüründen de söz eden yazar, aksi iddialara rağmen, Mimar Sinan'ın hiçbir suretle rum sayılamayacağını onun her cephesiyle tam bir osmanlı olduğunu ısrarla belirtmektedir (s. 91).

Stavrianos, yine kitabının bu bölümünde, beş asır osmanlı hâkimiyetinde yaşayan Balkanların tarihinin karanlık kaldığından yola çıkarak, Osmanlı idaresi sırasında Balkan Yarımadası'nda ırkî bakımdan büyük değişiklikler olmadığını ve Türklerin burada büyük bir nüfus yerleştirmediklerini yazar (s. 97). Buna karşılık Yunanlıların, yıllarca süren Türk-Venedik harpleri sırasında Dalmaçya, Venedik, Güney İtalya, Korsika, Sicilya ve Malta'da yerleştiklerini söyler. Stavrianos'a göre Arnavutlar, Yunanistan'a doğru göç etmişler, bunlar okur yazar olmadıklarından zamanla rumlaşmışlardır. O, Arnavutların bir bölümünün de XVIII. ve XIX. yüzyıllarda eski Sırbistan'a, özellikle Kosova'ya hicret ettiklerini ve buradakileri arnavutlaştırdıklarını ileri sürer.

Stavrianos'a göre, Osmanlı devrinde en büyük göç, Sırbistan'ın Türkler tarafından ele geçirilmesinden sonra, sırpların kitleler halinde Tuna nehri'ni geçerek Macarista'na yerleşmeleri olmuştur. Bir kısım sırplar ise, Dalmaçya, Bosna ve Hırvatistan'a hicret etmişlerdir. Stavrianos'un iddiasına göre, güney Macaristan'da yerleşen geniş sırp nüfusu, Türklerin hâkimiyeti altında yaşayan Sırpların uyanışlarında da büyük rol oynamıştır. Bu nüfus hareketlerine ilâveten Balkanlar'daki hristiyanlar, şehirlerden kırlık araziye göçmüşlerdir (s. 96 v.d.).

Stavrianos, Osmanlı hâkimiyetinin ilk devirlerinde, Balkanlar'daki çiftçilerin durumunu az vergi ödedikleri için hristiyan Avrupa'daki durumundan daha iyi olduğunu söyler (s. 100). Yunan asıllı profesör Stavrianos'un İstanbul'daki Rum Patriklerinin, Osmanlı sultanları zamanında, Bizans'takinden daha iyi ve serbest, bir şekilde dinî hürriyetlerini kullanabildiklerini yazması (s. 103), onun tarafsız ve gerçekleri görebilen bir tarihçi olduğunu göstermektedir.

Stavrianos'un, Türklerin Balkan halkının kültürleri üzerinde fazla tesirleri olmadığı ve bunun sebepleri hakkındaki görüşleri münakaşaya açıktır. Ancak o, yemek isimlerine ait pilâv, şiş kebab, musakka ve dolma gibi kelimelerin Türkçeden, Rumca ve Sırpçaya geçtiğini rahatlıkla kabul etmektedir (s. 107 vd). Stavrianos, Türklerin Balkanlar'da kurduğu idare sisteminin Venediklilerin, Yunan adaları'nda kurdukları idare sistemiyle mukayese edilemeyecek kadar âdil olduğunu söylemektedir (s. 113 v.d.). Yazar, aynı hususu kitabının bir başka yerinde de tekit etmekten geri kalmamıştır (s. 273).

Stavrianos'un bir tarihçi olarak üzerinde durduğu hususlardan birisi de veba salgınının, Osmanlı İmparatorluğunda özellikle XVIII. yüzyılın 2. yarısından sonra oynadığı tahripkâr roldür. 1770'de İstanbul'da 40 bin kişinin vebadan ölmesi, 1812-1814 arasında Bükreş ve Belgrad'ın nüfuslarının üçte birini kaybetmesi bu durumun ileriki yıllarda da böylece sürüp gitmesi Osmanlı devleti için çok tahrip edici olmuştur (s. 134 v.d.; krş. Orhan F. Köprülü, *Belleten, aynı makale, sayı 211, s. 1281*). Hemen belirtmeliyim ki benim yirmi yıl önce çıkan bir makalemdeki (Dr. Orhan F. Köprülü, *Türkler ve türkiye hakkında bilinmeyen veya az bilinen ingilizce kaynaklar, Cumhuriyetin 50. yılına Armağan, TKAE, Ankara 1973,*

s. 170), çok kısa ve yetersiz bir tahminimin dışında, Panzac'a kadar, hiç bir tarihçimiz bu mesele üzerinde durmamıştır.

Yazarın bahis konusu kitabında, üzerinde durduğu hususlardan birisi de Bulgarlardaki millî uyanışın Atina, Sakız, İstanbul, İzmir, Bükreş ve Yaş'taki okullarında okuyan Bulgar öğrenciler sayesinde olduğudur (s. 147).

Prof. Stavrianos, bu kitabında Osmanlı tarihi bakımından bâzı mühim tespitlerde bulunmaktadır. Bunlardan en göze çarpan birisi 1621'den 1628'e kadar İstanbul'da İngiliz sefiri olarak vazife gören Sir Thomas Roe'dan yaptığı iktibaslardır (s. 117). Bu zat, *The Negotiations of Thomas Roe in his Embassy to the Ottoman Porte from the year 1621 to 1628* adını taşıyan eserinde, daha 1622'de İngiltere'ye gönderdiği bir raporunda, Osmanlı İmparatorluğu'nun devamının artık mümkün olmadığını (London 1740, s. 66 v.d.), gayet kesin bir dille yazmıştır. Koci Bey'in ilk risâlesini 1631 de verdiği hatırlanacak olursa, bu tespitün önemi daha iyi anlaşılır. Ne yazık ki bildiğim kadarıyla, bu kaynak tarihçilerimizce bu güne kadar kullanılmamıştır.

Balkan devletlerinin nasıl kurulduğu, nasıl genişlediği hususunda, içinde çok değerli bilgiler bulunan bu kitap, bu devletlerin geçirdikleri krizleri ve ekonomik gelişmeleri de teker, teker ele almaktadır.

Eserinin 4. bölümünü (1815-1878), Balkanlardaki milliyetçiliğe (s. 215-412) ayıran Stavrianos, 5. bölümde Balkanlardaki emperyalizm ve kapitalizmden (1878-1914) söz etmektedir (s. 413-544). Kitabımın son kısmında ise Balkanlardaki harp ve krizi (1914- ) ele alan yazar (s. 545-838), olayları yalta konferansı'na kadar getirmektedir.

Kanaatimizce Stavrianos'un kitabının, büyük bir önem taşıyan kısmı ise, 873-946. sayfaları arasında yer almış olup, Balkanlar için kullandığı kitap ve makaleleri 39 ayrı bölümde inceleyen tenkidî ve terkihibî bibliyografyadır. Burada adları geçen pek çok kitap ve makale, Osmanlı tarihi bakımından da büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Yine üzülecek belirtmek isteriz ki bunların bir çoğu tarihçilerimizce meçhul kaldığı gibi, bahis konusu eserlerin büyük bir kısmı da ihtisas kütüphanelerimizde bile bulunmamaktadır.

Elimizdeki eserin 949-970 sayfaları arasındaki indeks de kitaptan yararlanmayı daha da kolaylaştırmaktadır.

Balkanların bu günkü karışık ve her an büyük bir patlamaya hazır durumu göz önüne alınacak olursa, gerçekleri anlamak ve özellikle nüfus hareketlerini takip edebilmek için oldukça tarafsız bir şekilde olaylara ışık tutan bu kitabın el altında bulundurulması zarureti vardır.

Yalnız ilgili tarihçilerimiz için değil Balkanlarla uğraşan dışişleri mensupları için de bu eserin büyük bir değeri olduğunu ayrıca hatırlatmak isteriz.

DR. ORHAN F. KÖPRÜLÜ

